

PULA IMVUILA

>> GROWING FOOD >> GROWING PEOPLE >> GROWING PROSPERITY >>

LWETSE
2018

NA KE ETSÁ PHAEULL?

Tikolohong ya rona ya sejwalejwale e dulang e ntse e fetoha, haholoholo temong, ho bohlokwa haholo ho sehwai sa mehla ena, se seholo kapa se senyane, ho tseba haholo ka tjhelete. Ka baka lena, mangolong a rona a hlahlamang, re tla tsepamisa maikutlo tabeng ena ya ho tseba haholo ka tjhelete.

Ho simolla puisano ya rona, re qala ka ho bua ka Setamente sa Tjhelete e kenang, e leng e tsejwang ka la Setamente sa Tshebetso ya

Tjhelete. Re boletse hangata manolong a rona hore ke taba ya bohlokwa ho tshwara temo ka mokgwa o tshwarellang, o nang le phaello. Hoo ke sepho sa kgwebo e nngwe le e nngwe. Ha o etsa phaello, tshebetso ya hao ya ditjhelete e a kganya. Mokgwa o le mong wa ho tseba haeba o etsa phaello ke ho etsa Setamente sa Tshebetso ya Tjhelete.

Empa hopola, ha o ena le tjhelete bankeng, ha ho bolele hakaalo hore o etsa phaello e tshwarellang. Tabeng ya bobedi, O se ke wa tlohellia

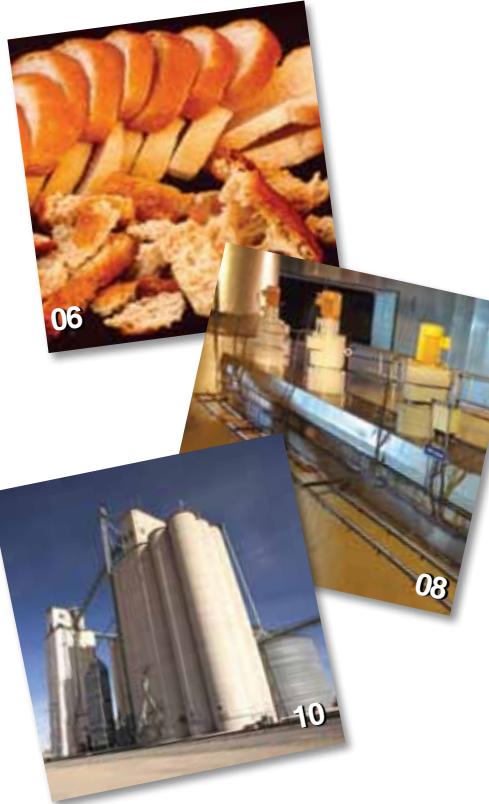
Koranta ya Grain SA ya
bahlahisi ba ntseng ba hola

Bala ka hare:

04 | Ditsebihadi nthong efe
kapa efe...di qadile fatshe

06 | Mehato ya boleng ba koro

11 | Tekanyetso le tswelopele:
Tseba moo tjhelete
ya hao e yang teng

Na ke etsa phaello?

tsohle matsohong a mohlokemedi wa dibuka ho o etsetsa setatemente sena. Bahlokemedi ba dibuka ba bokella setatemente ba shebile ho ikamahanya le ditlhoko tsa lekgetho, e leng taba e ka thoko. Tabeng ya boraro, ho bokella setatemente ka nepo, o hloka lesedi/ditaba/dintlha tse nepahetseng. Qetellong, o tlamehile ho beha ditshenyehelo tsa lelapa la hao ka thoko ho kgwebo ya hao. Itjhebe jwalo ka mosebeletsi wa kgwebo, mme o itefo moputso o tswang kgwebong. Haeba ho kgonahala, keletso ke hore o be le diakhaonto tse pedi tse arohaneng tsa banka.

Dintlhanyana tse ding

- O tla utlwisa hore ho bopa setatemente, ho hlokahala dintlha tse itseng – ditokomane tsa mehlodi – tse kang di-invoice, disetatemente tsa banka, tsa ho mmaraka thepa, registara ya thepa, direkoto tsa hao ka sebele tsa tshebediso ya hao, jwalojwalo.
  - O tla lemoha tse mmalwa tseo e seng tsa kontane (ho ne ho se tjhelete e kenang). Dintlha mona di a kenyeltswa – dithekiso ka molato (*credit sales*), dipalopalo tsa tse sebedisitsweng le ho wa ha boleng.
  - Lemoha hore boleng ba ditjeho tsa tlhahiso bo tshwanetse ho ba boleng hantlentle ba se ileng sa rekwa. Mohlala, o rekilemekotla e 100 ya manyolo empa o sebedisitsi feela e 90. Ke feela ditjeho tsa mekolta e 90 tse tshwanetseng ho hlahella setatementeng, eseng theko ya mekolta e 100.
  - Ditjeho tse boletseng e mpa e le mehlala feela, ho teng ditjeho tse ngata, mme di tla fapano ho ya ka polasi le polasi.
  - Dintlha tse nepahetseng di thusa ha ho bopuwa setatemente se nepahetseng le tla o fa lesedi la ho tsamaiso kgwebo ka nepo.
  - O ka sebedisa feela tjeho e le tjeho ya tlhahiso jwalo ka ha eka o kgona ho ba tjeho mosebetsing o itseng ka ho otloloha, jwalo ka mehlaleng e sebedisitsweng. Tjeho efe kapa efe e sitwang ho kenngwa mosebetsing o itseng ka ho otloloha e ka mpa ya tadingwa e le tjeho e ka hodimo (*over-head*). E jwalo ka ditjeho tsa mohala – na o kgona ho ba le bopaki ba hore mohala wa hao o neng o lebisitswe ho morekisi wa tse kenngwang mobung e ne e le o amanang le poone?
- A re ke re shebeng mantsweng a bohlokwa a hlahellang setatementeng. Ya pele – **Boleng ba Tlhahiso ka Kakaretso (A)**. Lentswe lena le hlahisa palo ya tsohle tse hlahisitsweng polasing hobane le kenyeltsa boleng ba

dihlahiswa kaofela tse mmarakilweng le ho sebediswa polasing. Ya bobedi, **Moedi ka Kakaretso (B) Gross Margin (B)** – lentswe la bohlokwa ruri. Ela hloko hore setatemente se entswe ka mokgwa oo moedi ka kakaretso wa mosebetsi ka mong polasing o tsejwang ka ona. Haeba moedi ka kakaretso wa, mohlala, soneblomo, o le *negative* (-), (tlhahiso yohle le ditjeho tsa mmaraka ha di a kenyeltswa), o na le tsebiso ya ho laola boemo bona. O tshwanetse ho nahana hobaneng tsena di le negative (mpe) (ho bile teng sefako seo o sitilweng ho se laola kapa mekgwa ya hao ya temo e ne e se boemong bo nepahetseng? Ke mona moo jwale o tshwanetseng ho nahana jwalo ka hloko hore na ho molemo ho tswela pele o ntse o hlahisa soneblomo kapa ho ntlatfatsa mekgwa ya hao ya tshebetso kapa ho lema sejothollo sa mofuta o mong. Ho feta mona, taba ena e boela e bolela hore soneblomo ya hao ha e phehise ka letho ho fihelle ditjeho tse ding tsa sehlooho tseo o shebaneng le wena. Hona ho bolela hore mesebetsi e meng ke yona e thusang soneblomo ya hao. Na boemo boo ke bo loketseng?

Lentswe la bohlokwa ruri ke lena la **C – Tjhelete e Unwang ke Polasi** Ha re nahana ka ditaba tsa rona tsa nako e fetileng tsa ‘Mokgwa wa ho adima tjhelete’ – Sena ke setshwantsho seo institushene a adimanang ka tjhelete e tla se sheba ha e lokela ho adimana ka tjhelete. O tla lemoha hore ha setshwantsho sena se le ‘positive’ (tsohle di lokile), institushene e tla mamela kopo ya hao. Empa ha setshwantsho se le negative (ke mathata feela), banka e tla ba le lesitisitheho ho o adima tjhelete, e tla hata butle ha e tshwanela ho o thusa.

Haeba o kgona ho lefa ditjeho tsa hao kaofela, ke feela moo ho ka thweng kgwebo ya hao ya temo e etsa phaello e itseng tjha! Kapa o na le tshebetso e bontshang kgatelopele ditjheleteng. Hona ho hlahella e le **D – Phaello ya Polasi**.

Ha re dihella dikgala, sehwai sa kajeno se tlamehile ho ba hlwahlwah ditjheleteng. Ho seng jwalo, fumana thuso kapa kenela thuto ya hona. O tlamehile ho kgona ho halosa le ho toloka ditaba tse fuperweng ke setatemente sa tshebetso ya ditjhelete hore o etse diqeto tse nepahetseng tsa tsamaiso haeba o ntse o batla ho tswela pele ka temo mehleng ena ya sejwalejwale.

Ditaba tsena re di kumelwa ke Marius Greyling, mophehisi ho tsa Pula Invulu. Ho fumana lesedi le batsi romella e-meile ho mariusg@mecacc.co.za.

NKGONO JANE O RE KUMELA TSENA...

Ena ke kgwedi ya rona ya ho qetela ya selemo sa ditjhelete – Ho a makatsa ho lemoha hore re se re le qalong ya ho jala dijothollo tsa rona tsa lehlabula hape.

Hangata re nnile ra bolela hore temo e shebane le ho hlaha dijо tseo re di jang le tseo re di rekisang. Le ha ho le jwalo, ho jala ho ja tjhelete – peo, manyolo le dikhemikhale di tshwanetse ho rekwa selemo le selemo. Ho teng ditjeho tse ding tse fapanang ho ya ka polasi le polasi, ka sehwai le sehwai. Haeba o le molemi e monyane haholo, ya etsa ng mosebetsi kaofela ka letsoho, o tla re ha ho ditshenyehelo tsa letho mono. Le ha ho le jwalo, ha o le molemi e moholo, o tla tshwanela ho hira batho, ho reka mafura a diterekere, kapa ho lefa rakonteraka, Le ha ho le jwalo, o ntse o etsa jwalo. Taba ya bohlokwa ke ho tiisa hore seo o se fumanang qetellong ya sehla se feta seo o se kentseng, mme mofufutso wa hao ha o a tswela boyeng jwalo ka wa ntja.

Dilengwaneng tse sa tswa feta, theko ya poone e nnile ya eba tlase hobane poone e ngata e hlahiswa mona Afrika Borwa – maobanyana a matshonyana mona, re ne re leka ho thusa tse ding tsa dihwai haufi le Welkom ho rala temo ya tsona. Dihwai tsena di ne di ilo kopana le tahlehelo ka ho lema poone hobane di ne di ilo tshwanela ho hira masimo le ho lefa rakonteraka ho di etsetsa mosebetsi. Hona e ne e le ho ya sebeletsa ntata selala. Taba ya bohlokwa ke ho sheba ditjeho tsa tlhahiso le ho tiisa hore ditholwana tsa mofufutso di tla ba teng. Mohlomong ho a hlokahala ho hlahisa sejothollo sa boleng bo phahameng hore mofufutso wa hao o se tswela lefeela.

Temo ke mosebetsi o raraheneng, mme ho teng batho ba reng ha feela o le molemi, ha feela o ena le masimo; kapa o molemi ha feela o ena le mangolo a thuto, a dekeri ho tsa temo. Temo e fupere dintho tse ngata tse fapaneng tse kenyeltsang mobu, tsebo le boitsebelo, boiphileho, tse kennwang mobung, metjhine le tjhelete. Tsena kaofela di a hlokahala haeba o tshwanela ho ba sehwai se atlehileng. Ke sa tswa utlwa e mong wa ‘balemi’ a re yena ha a hloke ntho ena ya kwetliso – yena o qala feela e se ntse e le molemi. Motho enwa o se a ntse a lahlehilie hobane ho bonahala hantle hore le ho tseba ha a tsebe tse ngata tseo a lokelang ho ithuta tsona. Ka kopo hle, sebedisa monyetla o mong le o mong ho ithuta le ho fumana boiphileho le tsebo – ho ithuta ha ho na pheletso, mme o ke ke wa kgaotsa ho ithuta haeba o le molemi wa sebele. Ka mehla ho dula ho le teng mekgwa e metjha ya ho etsa dintho, tse njha tse kennwang mobung, metjhine e metjha, menyeta e metjha ya mebaraka – etsa diphuputso, o ithute, mme o tla ba le monyetla o motle wa ho ba sehwai kapa molemi wa nnete.

Theibole ya 1: Tjhebokakaretso e kgutshwane ya Setatemente sa Tshebetso ya Tjhelete.

No	Tlhaloso	Poone	Soneblomo	Dikgomo	Makeno a mang a polasi	Kaofela
1	Thekiso	Kontane				
2		Sekoloto				
3	Thekiso kaofela = 1 + 2					
4		Lelapa				
5	Tshebediso	Bahiruwa				
6		Ka hare				
7	Tshebediso kaofela = 4 + 5 + 6					
8		Thepa e kwalang				
9		Tlosa: E qalang				
10	Diphetoho tsa thepa	Tlosa: Tse rekwang				
11		Kenya: Dithekiso				
12	Diphetoho tsa thepa kaofela = 8 - 9 - 10 + 11					
13	A: BOLENG BA TLHAHISO KAOFELA = 3 + 7 + 12					
14	Tlosa: Tlhahiso le ditjeho tsa mmaraka (Tsejwa hape ka la ditjeho tse otlolohileng)					
15	Peo					
16	Phepo/Dijo					
17	Dinyekwa					
18	Manyolo					
19	Dikhemikhae					
20	Meriana					
21	Diente					
22	Inshorense ya Sejothollo					
23	Ditjeho tsa mmaraka					
24	Kaofela ditjeho tsa tlhahiso lemmaraka					
25	B: KAOFELA = 13 - 24					
26	Tlosa: Ditjeho tse ka hodimo					
27	Ditjeho tsa basebeletsi					
28	Meputso					
29	Tsebediso ya dihlahisa polasing					
30	Ho nyehla ha thepa					
31	Dintlatfatsa tse tsitsitseng					
32	Metjhine le disebediswa					
33	Ditokiso le tlhokomelo					
34	Dintlatfatsa tse tsitsitseng					
35	Metjhine le disebediswa					
36	Ditjeho tse ding					
37	Dilakesense le inshorense					
38	Motlakase					
39	Metsi					
40	Ditjeho tsa mohala					
41	Kaofela tlhahiso le ditjeho tse ding: = Mmoho le 27 - 40					
42	C: E KENANG POLASING 25 - 41					
43	Tlosa: Ditjeho tse sa tlwaeleheng					
44	Tswala ya dikadimo					
45	Akhaonto ya tswala ya banka					
46	Moputso wa manejara (kapa wena)					
47	Kaofela: Ditjeho tse sa tlwaeleheng					
48	D: PHAEULLA YA POLASI = 42 - 47 (Haeba di eme hantle, tshebetso ya ditjhelete e bie ntle)					

DITSEBIHADI NTHONG EFE KAPA EFE...di qadile fatshe

Lenaneo la Grain SA la Kwetliso boithutong ka tshebedisano le DRDAR

Mopresidente wa kgale wa Amerika, Benjamin Franklin, o ngotse, ‘*Mpolelle, mme ke a lebala. Nthute, mme ke tla hopola. Nkenyeletse, mme ke tla ithuta*’.

E sa le pele bophelong ba hae, Franklin o ile a lemoha hore ho etsitsa batho ba bang ke mokgwa wa katileho le wa ho intlafatsa ka bowena. Yena ka boyena o ne a tla ipatlela ditsebihadi lefapheng leo a le ratang, le ho iphumanela tsebo kapa boitsebelo le ho hlahloba mesebetsi ya bona ka ihlo le ntjhotjho. O ithutile haholo ka moo a kgonang ka teng ka setaele sa bona, ditlwaelo tsa bona, le maqheka a bona.

Senotolo ke hore Franklin o ne a bulehetse thuto. O ne a dumela tabeng ya ho kena ka setotswana le ho intlafatsa ka boyena. O ne a tla etsisa ka nako tsohle ditsebihadi ho fihlela a ena le sebete le boitsebelo.

LMoetapele e moholo ka ho fetisia ha se hakaalo ya etsang dintho tse kgolo ka ho fetisia. Ke ya etsang hore batho ba etse dintho tse kgolo ka ho fetisia. – Ronald Reagan

Lenaneo la Ntshetsopele ya Molemi

Re le sehlopha sa Ntshetsopele ya Molemi sa Grain SA re motlotlo hobane katileho ya lenaneo la rona e bonahala dikamanong tseo re di ahileng le dihwai le lefapha le sephara ya temo ka kakaretso. Katileho le kgolo tseo re di bonang ho dihwai tseo re sebetsang le tsona di tla re kgothatsa letsatsi le letsatsi ho fihlella batho ba bangata ho tshwarahana matsoho leetong lena la ntshetsopele.

Ho beng ba rona mmoho, re ikermiseditse ka mehla ho sebetsa mmoho le basebetsim-moho mananeong a boithuto le tshebedisano. Re dumela hore ho teng ba fumaneng dikgau, e leng ba tsebahalang, ba tswang dikholetjheng, ba ka nnang ba eketsa matla a rona ho etsa phapang e bonahalang lefapheng la temo. Ha feela ba ka keneyletswa mosebetsing, ba ithuta ho ditsebihadi le ho fumaneng boiphihlelo, e leng tse bopang sebete le ho eketsa tsebo.

Sepheo ha se hakaalo ho atleha; sepheo ke ho ba molemong wa ba bang. Hang ha o ena le molemo, ntle le ho lelekisana le katileho, katileho ka boyona e tla hohelwa ho wena.

Ka Pudungwana 2016, ditho tsa sehlopha sa Ntshetsopele tsa Grain SA di ile tsa atamela Lefapha la Temo la Provense mabapi le thuso ya lona ka tshehetso ya metjhine ho dihwai tse

tataiswang ke bona. Re ile ra thaba ha nakong ya dipuisano ho ile ha hlahella mohopolo wa lenaneo la kwetliso nakong ya mosebetsi (*internship*).

Sepheo sa rona ke hore ba 19 ba fumaneng dikgau ho tsa temo ba tla fumana mosebetsi le ho ba ditho tsa sehlopha sa Ntshetsopele ya Molemi lenaneong la Grain SA, e le ba kwetliswang hoba ba qete dithuto tsa bona (*interns*). Lenaneo lena le tla tsamaya mmoho le tshehetso ka metjhine e fuwang lenaneo ke lefapha. Sepheo sa ba sebetsang hoba ba qete dithuto tsa bona ke ho ba le boiphihlelo ba mosebetsi moo taba ya sehlooho e leng tlhahiso ya dijothollo le ntshetsopele ya molemi.

Pepeso e keneyletsa boiphihlelo ka tse felang di etsahala, moo batho bana ba kwetliswang ba tla lokela ho tshwara ka matsoho ka ho etsa tsena tse latelang le ho thusa ba bang ho etsa jwalo:

- Metako (*calibrations*) tsa plantere;
- Metako ya sefafatsi sa boom (*boom sprayer*);
- Mmapa wa masimo ka ho sebedisa GPS;
- Tlhokomelo ya disebediswa tsa polasi; le
- Ditekanyetso kunong ya dijothollo.

Bakwetlisa bana ba tla boela ba nka karolo kwetlisong le ho thusa dithutong tsa kwetliso ya molemi tsa Grain SA, dithutong tsa tlhahiso ya dijothollo. Tsena ke dithuto tsa bohlokwa tse tshehetso pakeng tsa thuto le tshehetso e bonahalang ya yona.

LENANEO LA KWETLISO BOITHUTONG

Mesebetsi e meng, menyeta le boitsebelo ntshe-tsopeleng di tla fumanwa mesebetsing ya ntshe-tsopele ya Grain SA, e kenyelletsang dikopano tsa dihlopha tsa boithuto, matsatsi a balemi, le dikopano le balemi ba hatetseng pele.

Mosebetsi kaofela wa ntshetsopele ya molemi, wa Grain SA o etswa ka boikarabelo ka sepheo sa ho kgothaletsa poloko e nepahetseng ya direkoto, tlhokomelo ya log book hammoho le boikarabelo bo batsi, e leng tsohle tse tla behwa pela basebetsimmo bohole. Tabeng ena, bakwetliswa bana ba tla dumella ho kena ka setswana ditshebe-tseng tsa tsamaiso le tsa dipehelo, mme ba tla una molemo kwetlisong ya komputha le ntshetsope-leng ya boitsebelo.

Tau e rorang ha e bolaye phofu

Re tshwanetse ho fetola mohopolu wa hore baithuti ba qetileng dithuto kholetjheng ba na le feela 'tsebo ya ka hlohong', le hore ha ba kgone ho thusa ka ditharollo tsa letsatsi le letsatsi mathateng a temo. Ke nnete hore tse ding tsa diphephetso tse shebaneng le Ntshetsopele ya Molemi ya Grain SA ke ho fumana batataisi ba lenaneo le dulang le tswela pele – haholholo bao ba ikemiseditseng ho sebetsa dibakeng tsa mahae moo tlhoko e leng kgolo haholo.

Ka baka lena, re ikemiseditse ho hlahisa batataisi ba batjha ba nang le tjehesho e tshwanang mabapi le ntlafatso ya naha le ntshetsopele e tshwarellang ya molemi ka lenaneo la batataiswa jwalo ka lena. Re bona melemo ena e mmedi:

- Batataiswa (*interns*) ba fumana boiphihlelo bo nepahetseng, e leng bo ba fang sebete le tshepo le ho ba matlafatsa, mme jwale ba hlahleletswe ho fumana mesebetsi e metle.
- Ntshetsopele ya Molemi ya Grain SA e fuwe monyetla wa ho kwetisa sehlopha sa batataisi bao re ba hlokang masimong mabapi le ntshetsopele ya ka moso ya molemi.
- Seabo sa bohlokwa sa Lefapha la Temo le Agrarian Reform (DRDAR) ke ho:
- Tshehetsa ka ditjhelete metjhine e fumanwang ke Grain SA ho tshehetsa dihwai.

- Kenya letsoho tjeletaneng ya tshehetso e fuwang ba qetileng dithuto tsa bona (*graduates*), e leng ba hlwailweng e le batataiswa ke Grain SA.

Mosebetsi wa sehloho wa Ntshetsopele ya Molemi wa Grain SA ke ho:

- Beha leihlo ka kakaretso le ho batataiswa ka bomanejara ba ntshetsopele ya Grain SA provenseng.
- Fana ka bokgoni ho batataiswa bana ka hore ba felehetswe ke batataisi ba nang le boiphihlelo ho phetha mesebetsi ya bona ya letsatsi le letsatsi.
- Fana ka mesebetsi e ikgethileng le ho beha leihlo le ho kwetisa batataiswa bana.
- Fa batataiswa bokgoni ba ho tswela pele ka mesebetsi ya bona mmoho le moithuti a le mong kapa ba babedi bao ba ba filweng.
- Kenya dipehelo ho mohokahanyimmoho wa provense, e leng Labohlano le leng le le leng.

Mmoho re etsa phapang

Re motlotlo ho tsebisa hore ba DRDAR le ba Lenaneo la Ntshetsopele ya Molemi la Grain SA ba se ba saenne Tumellano (*Memorandum of Understanding (MOU)*) ya dilemo tse hilano sehleng sa 2017/2018 – ka hoo, re se re le malala-a-laotswe ho kena selemong sa bobedi sa projek ena e kgothatsang.

Kenyeletso ya batjha temong

Re bile le pehelo e ntle e tswang projekeng hajwale moo dihlopha ka bobedi di kgodisehileng hore ka katamelo ena e kopanetsweng re ka theha mesebetsi, ra kenya dihwai tsa mahaeng kgwebong ka potlako, ra kenya batjha lefapheng lena la temo. Re kgodisehile hore lefapha la temo hore le hole, mme le tswele pele re tshwanetse ho kenyelletsa le batjha ba naha ya rona. Hangata hona ho buuwa ha bonolo ho feta ka moo ho etsahalang ka teng.

Palohare ya molemi Afrika Borwa ke motho ya dilemo di 65+. Palohare ya dilemo tsa kgolo tsa

KWETLISO – boemo ba moithuti kapa mokwetliswa ya sebetsang mokgatlong, ka nako e nngwe ntle le moputso, hore feela a be le boiphihlelo ba mosebetsi kapa a kgotsofatse dithhoko tsa boithuto ba hae.

dihwai tse keneng Projekeng ya Letlole la Mesebetsi hajwale – setswallie pakeng tsa rona le Letlole la Mesebetsi se na le sekgaahlia se seholo ntshetsope-leng ya balemi ba banyane – ke dilemo tse 50+.

Ho bonahala thahasello e le e fokolang hara batjha. Re dumela hore bosiyo ba boiphihlelo le ntshetsopele ya boitsebelo ho tse ka etswang ka matsoho, le tsona di kenya letsoho bothateng bona. Hangata di-graduates (ba qetileng dithuto tsa bona), e leng batho ba batjha dilemong, ha di na boiphihlelo bo lokelang, ba ho tshwara polasi, kapa ba ho etsa kopo ya mosebetsi e le katoloso ya ditshebelelso. Ba hloka tsebo ya mosebetsi o hlokalang wa ho qala temo, mme ba hloka sebete sa ho lelekisa mesebetsi eo ba e batlang temong.

Re dumela hore lenaneo lena, le hoja hajwale le sebetsa hanyane haholo, le na le bokgoni bo boholo ho fokotsa mathata ana, mme le ka nna la fetoha karolo e kgolo ya ntshetsopele ya molemi haeba le ka kgona ho namela diprovenseseng tse ding.

#Mmoho Re Etsa Phapang. Ha re na dihlong tsa ho re re nyakaletsa ho nka karolo keketsong ya palo ya batjha lefapheng la temo.

Ditaba tsena re di kumelwa ke Sinelizwi Fakade le Luke Collier, Bahokahanyimmoho ba Ntshetsopele ya Molemi, Grain SA. Mabapi le lesedi le batsi, romella emeile ho sinelizwifakade@grainsa.co.za kapa goshenfarming@gmail.com.

MEHATO YA BOLENG BA KORO

Boleng ba koro bo bolela dintho tse fapaneng ho batho ba fapaneng, ho ya ka motho eo bo fetang ho yena, ho tlaha kolutong ho fihla ho jeweng ha yona e le bohobe.

Dihwai di lebella tjhai e kgolo, ba lelwala ba lebella boleng bo bottle ba tshilo, mme baphehi ba lebella phofe e loketseng sephetho seo ba batlang ho se hlahisa. Bareki ba laolwa ke maikutlo a bona – seo ba se bonang, ka moo ba ikutlwang ka teng, tatso ya bona, monkgo wa sona. Ka baka lena, boleng ba koro ya bohobe bo bolela matshwao a ikethileng ao koro e nang le ona hore qetellong e be sehlahiswa se lokileng – tlahiso ya bohobe.

Bahlahisi ba koro ba kgona ho sebeatsana le dikahare tsa mofuta wa peo, mme ba kgona ho fetola matshwao kaofela a peo ho ya ka moo indasteri e batlang ka teng, empa tshwaetso ya tikoloho e thatafatsa nthha ena. Matshwao a bohlokwa a boleng ba koro ho dihwai ke ana:

- Boima ba teko;
- Palo e theohang; le
- Bongata ba protheine.

Boima ba teko ke eng, mme hobaneng bo le bohlokwa?

Boima ba teko bo supa ho teteana ha dithlaku (dithootse) tsa koro, mme tse teteaneng haholo di hlahisa phofe e ngata, ka baka lena, dithlaku tse teteaneng haholo di molemo ho ba silang lelwaleng.

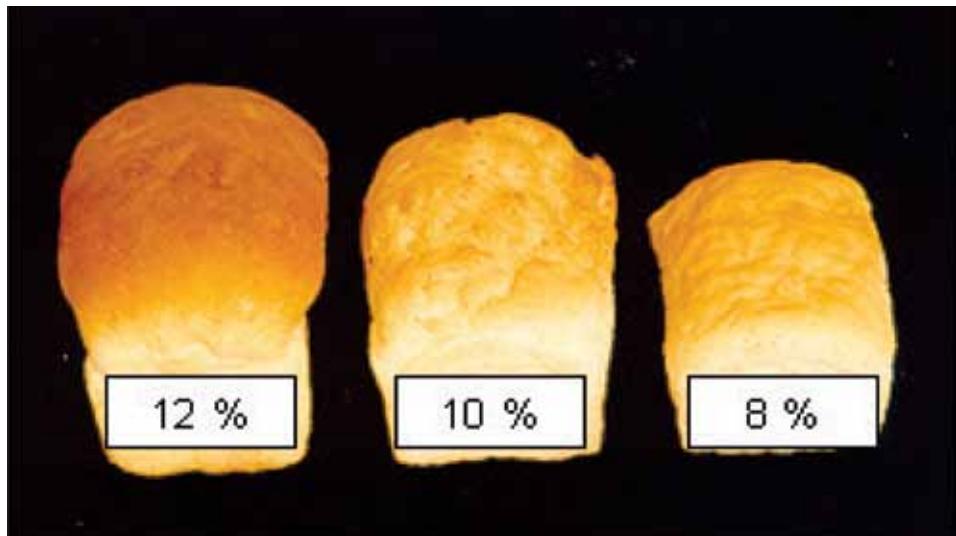
Ke sefe se tshwaetsang boima ba dithootse?

Dithlaku tse tileng ke tse teteaneng, tse tletseng hantle. Kgatello e bang teng nakong ya ho tlatswa ha dithlaku tsa koro, e theola boima ba tsona. Tsena di keneletska komello, mongobo o mongata haholo mobung, kgaello ya menontsha le ya kganya ya letsatsi, motjheso o tlase haholo kapa o phahameng haholo, tshenyo e bakwang ke dikokwanyana le maemo a lehodimo, serame

Tlhophollo ya boleng ba koro e tiisa hore mefuta ya dipeo tsa Afrika Borwa e ikamahanya le mehato e behilweng, e amohelehang, le hore tsena di sebetsa hantle tlasa mekgwa e fapaneng ya tlahiso, le hore di ikamahanya hantle le maemo a fapaneng a tikoloho.

Setshwantsho sa 1: Lofo ya bohobe e entsweng ka koro e seng e hotse (ka morao), moo popeho, mmala wa lekgapetla le botshwaro bo amohelehang, papisong le lofo ya bohobe e entsweng ka koro e ntseng e hola (ka pele) moo lofo e ke keng ya kgaolwa ka motjhine ka baka la popeho e fokolang le bokgorofo ba yona le mahwashe a yona. Hape, hlokomela mmala o fifetseng wa lekgapetla o bakwang ke tswekere e ngata korong e ntseng e hola (ka pele).

Setshwantsho sa 2: Bongata ba dilofo tse entsweng ka phofe e nang le diprotheine tse ngata.

Ie sefako. Seo dithootse di se etsang maemong ana a tikoloho, di tlasa taolo ya popeho ya tsona.

Sebopheho sa khenele (thootse/tlhaku) se ka tshwaetswang ka mokgwa wa genetike, le sona se tshwaetsa boima ba thootse – dithootse tse batlang di le sedikadikwe, mme di ena le mapatsonyana a manyane ke tsona tse molemo haholo.

Palo e theohang ke eng, mme bohlokwa ba yona ke bofe?

Phofe ya koro boholo ba yona ke diprotheine le setatjhe. Setatjhe se na le kabelo e kgolo ka ho fetisia popehong ya bohobe, mme ha pula e nela koro e butswitseng, mme ho latela maemo a matle a lehodimo, kotulo e ka rna ya eba pelenyana.

Ha hona ho etsahala, setatjhe se pshatwa ke enzyme le alpha-amylase, mme tswekere e ngata e a bopeha (dipalo tse theohang di ba teng). Ditswekere tse fetang tekano di kgannela hlameng e 'kgoramelang', e thellang, mme hlama ena e boima ho sebetswa ke metjhine. Bohobe bo tla ba le lekgapetla le fifetseng, boamo bo mahwashe le popeho e fokolang, mme hona ho qetella ho bakile bohobe bo sitwang ho sehwa ka motjhine.

Ke sefe se tshwaetsang palo e theohang?

Dintho tsa tikoloho tse kang maemo a mongobo a lehodimo le motjheso wa letsatsi di na le tshwaetsa e kgolo kotulonq ya pele ho nako. Koro e boetse

e ba kotsing mabapi le kotulo ya pele ho nako na-kong eo e leng mohatong wa kgolo wa ho thatafala ha thootse. Ketsahalo ena e laolwa haholoholo ke tlhaho ya yona, mme ho kotulwa ha yona pele ho nako ho behelwa ka thoko dinakong tsa pele tsa kgolo ya tsona.

Sekgahlha sa tikolo ho seholo mona Afrika Borwa hobane kganyetso ya tlhaho pele ho kotulo pele ho nako e teng mmarakeng wa afrika Borwa.

Tshwaetso korong e tlwaelehileng kgahlang-nong le koro ya pele ho nako ya kotulo e ka bonwa **Setshwantshong sa 1**.

Dikahare tsa protheine ke eng, mme hobaneng di le bohlokwa?

Dikahare tsa protheine ke bongata ba tsona sampa-leng ya koro. Diprotheine tse ikgethileng tsa koro, e leng gluten, di etsa hore e lokele ho sebedisetswa bohobe, pasta kapa tlhahiso ya di-biscuit. Ho teng kamano e otlolohileng pakeng tsa mofuta o qolle-hileng (popeho) wa protheine le sehlahiswa sa qetelo se tshwanetseng ho hlahiswa.

Gluten e ka arolwa hore e be karolwana ya glutenin le ya gliadin, moo glutenin e fanang ka bo-tsitsi le ho tiya hlameng, ha gliadin yona e fana ka bonolo ba ho saroloha ha hlama. Tekatekano pa-keng tsa dikarolwana tsena e bohlokwa, hobane e tla laola boleng ba se ilo hlahiswa qetellong. Hlama e tshwanetse ho ba bonolo le ho saroloha nakong ya ho bola (loya), mme e tshwanetse ho ba matla hantle hore e se ke ya kgaoha nakong eo e sarrollwang ka yona – ka hoo, e tshwanetse e tshware kgase, mme e dumelle hlama ho kokomoha le ho fihlella se-hlahiswa se batlehang.

Ke eng e tshwaetsang protheine?

Dintho tsa tikolo ho tse kang boteng ba menontsha le mongobo, hammoho le tsa tlhaho tsa mofuta wa

peo, di ka tshwaetsa tekatekano pakeng tsa dikarolwana tse fapaneng tsa protheine. Ho bohlokwa ho tseba hore mafuta e fapaneng ya dipeo e tla bona-hatsa bongata bo fapaneng ba dilofo tsa bohobe di ntse di le mehatong e tshwanang ya diprotheine, ka baka la di-gene tsa tsona.

Manyolo a Nitrogen a kgannela ngatafaleng ya diprotheine – keketseho ya nitrogen e kgannela keketsehong ya gliadin, mme hona ho qetella ka ho eketsa ho saroloha ha hlama. Kgatello ya mongobo le yona e kgannela keketsehong ya protheine, hobane setatjhe se senyane se ba teng. Hangata, protheine e batlang e phahame (ka tlwaelo pakeng tsa 10% - 14%), e tla qetella ka bohobe bo bongata (**Setshwantsho sa 2**), ka baka lena, ke phaello e ngata ho baphehi ba bohobe. Taba ya bohlokwa ke ho hopola hore bongata ba protheine hammoho le boleng ba yona, ke tsona tse laolang katleho ya se-hlahiswa qetellong.

Ho hlakile hore matshwao ana a mararo, a leng bohlokwa ho bahlahisi ba koro, a tshwaetswa ke tikolo ho hammoho le mekgwa ya tlhahiso, le hore tse etsahalang nthong tsena tse pedi se boetse se tshwaetswa ke ka moo

di entsweng ka teng tlhahong. Tshwaetso ya tlhaho e boetse e fapaneng mabapi le boleng ba boitshwaro le ka moo peo ka nngwe e ka sebetswang ka teng. Phapano e itseng e tla nne e be teng.

Tlhophollo ya boleng ba koro e tiisa hore mafuta ya dipeo tsa Afrika Borwa e ikamahanya le mehato e behilweng, e amohelehang, le hore tse-na di sebetsa hantle tlasa mekgwa e fapaneng ya tlhahiso, le hore di ikamahanya hantle le maemo a fapaneng a tikolo ho.

Phuputso ena e entswe ke ba Khansele ya Diphuputso ho tsa Temo le ba Terasete ya Diserele tsa Mariha.

Tsena re di kumelwa ke Chrissie Miles, ARC-Small Grain, Bethlehem. Ho fumana lesedi le batsi romella emeile ho miles@arc.agric.za.

Pula Imvula's Quote of the Month

We're gracious and we're humble, and we play the game a certain way, whether we win or lose.

~ Megan Rapinoe

RE SHEBA TLAHISO ya kgarese e inetsweng

Theko ya kgarese e amana le theko ya Safex ya kereiti ya koro ya B1, mme e sebetswa ka diperesnte tse 97 tsa theko ena jwalo ka tataiso.

Ditheko tsa bokamoso ke tse ka etsang R3,808 tone ka nngwe, e leng ho bolelang hore theko ya kgarese e ka ba R3,694 ya kgarese e inetsweng.

Melawana e mengata ya ho kereitwa ha kgarese e boima hore e fete e le boemong bo amohelehang ba kereiti. Ho bohlokwa hore tlahiso ya hao ya kgarese e tlamehile ho ela hloko e nngwe le e nngwe ya taolo tsa tsamaiso tse etsang hore sejothollo sena se be boima ho hlahiswa ho fihlella kereiti e phahameng ya peo. Sejothollo sena se ka theolelwa ha bonolo tlase boemong ba kereiti ya "phepo".

Tlahiso ya kgarese papisong le ya koro e tshwanetse ho ela hloko sepho se habilweng sa kuno hore na ke mobung o ommeng kapa o nose-tswang hammoho le ditharahano kapa bonolo ba tlhokomelo ya sejothollo ka seng.

Kuno ya kgarese e fapana ho tloha ditoneng tse 3,2 ho isa ho tse 4,0 hekthara ka nngwe matboweng a komello saekeleng ya phapantsho ya dijothollo le ditoneng tse 6,5 ho isa ho tse 7,0 hekthara ka nngwe tlahisong e leng tlasa nosetso. Koro e nosetswang e ka fana ka kuno ya ditone tse fihlang ho tse 10,0 hekthara ka nngwe. Keketso ya manyolo, peo le ditjeho tse ding mabapi le tlahiso ya koro ke dintho tse tshwanetseng ho shejwa ha ho etswa qeto ya hore ke sejothollo sefe se mlemo ka ho fetisia ho ka hlahiswa. Mothehong o lekanang wa tlahiso, tlahiso ya kgarese e ja ditjeho tse ka etsang diperesente tse 80 tsa ditjeho tsa tlahiso ya koro. O tla tseba dikuno tse kgonalang, tse ka fihlellwang dijothollong tsena lebathoweng la hao tlasa maemo a fapaneng a tlahiso.

Dintilha tse hlokolosi le tsa bohlokwa tlahisong ya kgarese

Tlhokomelo ya tlahiso ya kgarese tlasa maemo a komello kapa maemo a nosetso e tshwana haholo le ya koro. Diphaphano tse itseng le dintilha tse lokelang ho shejwa tlahisong ya kgarese e inetsweng di totobatswa mona tlase.

Malwetse a kwaekgwaba le dibaktheria

Kgarese ha e tshabane le bolwetse ba fusarium kapa ba vrotrootjie, mme e ka nna ya sebediswa e le sejothollo se seng bakeng sa koro moo malwetse ana a seng a fetohile kgathatso masimong a hao. Kgarese, ka hoo, e ka nna ya sebediswa ka kattleho ka hara lenaneo le hlophisitsweng la phapantsho ya dijothollo.

Tshebediso ya nitrogen le bothata ba ho qwela/kganngwa

Haeba boemo ba kutu ba ho etsa mahlaku bo ka fumana nitrogen e ngata haholo, se etsa halang ke hore dimela tse telele tsa kgarese di ka nna tsa kganngwa kapa tsa dihuwa ke moyanakong eo dihlohwana tsa peo di seng di hodile.

Tshebediso e fetang tekano ya nitrogen nakong ya mehato ya kgolo e ka nna ya qetella e etsa hore nitrogen ya peo e bake tshenyo, mme hona ho qetella ho beha ka mosing ho kereitwa ha qetellong hammoho le yona theko ya sejothollo.

Mefuta ya peo ya kgarese e leng tlasa nose-tso, e neng e sebediswa nakong e fetileng, e ne e

Masimo a matjha Genadeshoop, Kaapa Bophirimela.

fumantshwa nitrogen ya 30 kg ho isa ho 40 kg hekthara ka nngwe papisong le dikilograma tse 250 tsa koro hekthara ka nngwe e kenngwang di-forong tsa 4 ho isa ho 5 nakong ya kgolo. Mefuta ya moraorao ya peo hammoho le boiphihlelo ba jwale ba tsamaiso di bontsha hore ho ka hloka-hala dikilograma tse 130 ho isa ho tse 140 hekthareng ka nngwe.

Ho alwa ha manyolo ka hodima mobu hangata ho etswa matsatsi a 65 ka mora ho mela ha peo ho thibela nitrogen e ngata haholo peong. Jwalo

ka sehwai, boiphihlelo ba hao le tsebo ya hao ya tlahiso selehaeng di tla o thusa qetong ya hore ke mohato o mokae wa tshebediso o ka lokelang maemo ao o leng ho ona. Bahlahisi dibakeng tsa komello ba ka nna ba sebedisa dikilograma tse 80 tsa nitrogen e le ho ala ka hodima mobu, mme ba sebedisa urea e le monontsha.

Ho kganngwa kapa ho putlama ho ka fokotsa kuno ya qetelo masimong, e leng moo tahleheloo e ka bang ditone tse 2 ho isa ho tse 3 ditoneng tse 7 tsa hekthara ka nngwe. Ena ke tahleheloo e kgolo ya tjhelete e kenang. Tshebediso ya nitrogen e tshwanetse ho rerwa le ho sebediswa ka hloko e kgolo.

Tshebediso ya metsi tlahisong e nosetswang

Jwalo ka tlahisong ya koro, profaele ya mobu e tlamehile ho ikamahanya le boholo ba mobu na-kong ya ho jala, mme metsi a tshwanetse ho no-setso ka nako tsohle ka ho laolwa. Qoba mathata a dipompo, melongwana e nosetsang kapa dikgokhanoo tsa metlakase kapa ho emiswa ho itseng na-kong ya saekele e kgutshwane ya kgolo. Tsohle di be malala-a-laotswe.

Mabatoweng moo meya e matla e fokang hodima dimela, moo dihlohwana di imetsweng ke metsi ka mora nosetso, e-pivote di tshwanetse ho emiswa ebang ke motsheare kapa bosiu.

Kotulo

Ho bohlokwa hore sesebediswa sa hao sa ho kotula se dule se le malala-a-laotswe hore se-jothollo se ka kotulwa ho tiisa hore o fumana peo ya boleng bo hodimo. Nako ya kgolo ya kgarese ho tloha ho jaleng ho isa ho kotuleng hangata ke nako e ka etsang dibeke tse pedi ka ho potlaka ho feta koro, mme e tshwanetse ho behwa leihlo ka hloko.

Tlhahisong ya dibaka tsa komello, sejothollo se tlamehile ho tlanngwa pele se fihla boemo ba kgolo e phethahetseng, ho thibela tahleheloo ya peo, mme ebe ho setseng ho bokellwa mmoho nakong e nepahetseng ka mora moo. Ho harakwa le ho bokeletswa hona ho etswa ha dihlohwana tsa peo di se di fetotse mmala, mme di le mohatong wa diperesente tse 30 tsa mongobo.

Ho theolwa ha boleng ba sejothollo ho tlamehile ho qojwa ka hohle ka moo ho kgona-halang ka teng.

Institjhute ya Tswadiso ya Kgarese ya Afrika Borwa

Ho kgotaletswa haholo hore mohlahisi e mong le e mong wa kgarese a bale mehlodi kaofela ya sethekgenike hammoho le lesedi la moraorao le mabapi le mefuta e nepahetseng ya peo e ka sebediswang, e fumanwang websaeteng ya SABB. Mekgwa ya tlahiso e metle ka ho fetisia hore ho fumanwe peo ya boleng bo botle mabapi le ho inela, e hloaswa ka botebo le ka mokgwa o batsi. Kuno di ka fapania ka tone kapa ho feta hekthareng ka nngwe. Kgetho ya mofuta wa peo ke taba ya bohlokwahllokwa.

Mehato yohle e laolang tekanyetso ya boleng ba peo e ka fumanwa ka ho atamela SABB le websaete ya South African breweries.

Sehwai ka seng se tshwanetse ho joina 'Better Barley Better Beer' ya SAB hore se ele hloko lehlakore le leng le le leng la tlahiso le ka behwang leihlo le ho laolwa ho tiisa hore peo e ntle ka ho fetisia e ka inelwang, e a kotulwa.

Ditaba tsena re di kumelwa ke molemi ya beileng meja fatshe.

Mokgwa o ikgethileng wa ho sebetsa kgarese e inetsweng metsing.

DITSHEKAMELO TSA 2017/2018 TSA MEBARAKA YA KORO

Selemong sa 2017/2018 sa tlhahiso (Mphalane 2017 - Loetse 2018) Afrika Borwa e jetse dihekthara tse 497 600 tsa koro. Tlhahiso ena e tlase haholo ho feta dilemong tse fetileng.

Tshekamelo ena ya phokotseho ka dihekthara e bile ka baka la phokotseho phaelong ya sejothollo sena; ka hoo, dihwai di sekamela dijothollong tsa phaelo e ntlenyana ya canola, habore, dinawa tsa soya le poone. Hona ho baka sekgeo pakeng tsa tlhahiso le tlhoko, e leng ho kgannelang keketsethong ya thomello e tswang ka ntle.

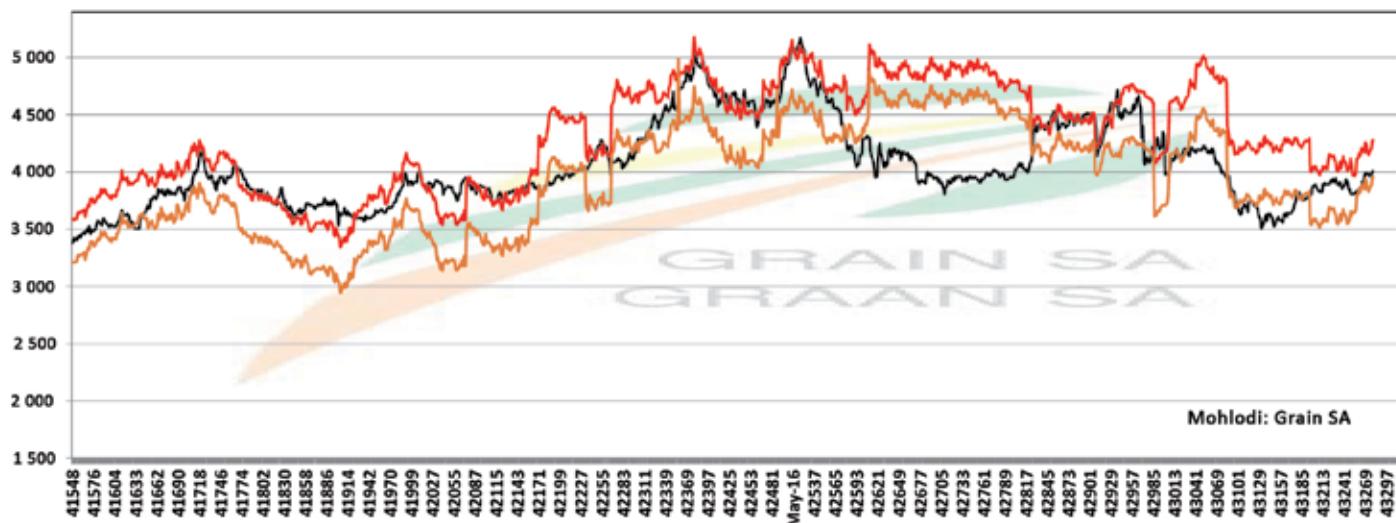
Dintho tse ka thusang ho tsoseletsa indasteri di kenyelsetsa; mafuta ya peo e hlasisang haholo, diphetho malaong e laolang dikereiti tsa koro hammoho le ntlhaqetelo hore tshebetso e thibele dipeo tse bolokilweng mapolasing.

Ditekanyetsa tsa qetelo tsa koro tse lokolotsweng ke Komiti ya Ditekanyetsa Dijothollong (KDD kapa CEC) ka la 27 Hlakola 2018 di bontsha hore tlhahiso e tla ba ditone tsa dimilione tse 1,5, e leng tse tlase ka diperesente tse 20 ho tsa selemo se fetileng, e leng ka baka la maemo a mabe haholo ho la Kaapa Bophirimela. Tlhahiso ho la Kaapa Bophirimela e theohile ka ho ka etsang halofo, e leng ditone tsa dimilione tse 1,1 ho ya ho tse 586 800 selemong sa jwale sa mebaraka; e leng moo kuno e fokotsehang ho tloha ditoneng tse 3,4 ho isa ho

Kerafo ya 1: Ditheko RSA le Jeremane tsa koro e iswang Randfontein.

DITHEKO RSA LE JEREMANE TSA KORO E ISWANG RANDFONTEIN

— Koro ya Safex Randfontein

— Tekano ya koro e kenang e etswa Jeremane

— Tekano ya Durban ya thomello e kenang ka hae

BUDGET PLANNING

TEKANYETSO LE TSWELOPELE: Tseba moo tjhelete ya hao e yang teng

Ha se sephiri hore mosebetsi wa dipampiri ke o boima haholo ho sehwai sefe kapa sefe; le ha ho le jwalo, ke karolo ya bohlokwa haholo tharollong ya mathata a temo.

Poloko ya direkoto tsa letsatsi le letsatsi e thusa hore dintho di tsamaye hantle, mme qetellong e bolokela sehwai nako. Ho ya ka tekanyetso ya polasi, e tshwanetse ho laola mohato o mong le o mong wa sehwai. Tekanyetso e shebane le ho lekanyetsa ditjeho le lekgetho le phaello e etswang polasing. E fupere metheho ya taolo ya tse kennwang mobung le tse unwang tlahisong. Hlophiso ya ditekanyetso mabapi le ditjhelete e hlokahala e sa le pele merero e ka sebediswa.

Dintho tse amang tekanyetso ke maemo a sa lebellwang, a kang; tlhaselo ya malwetse, diphetho ho maemong a mebaraka le maemo a sa tlwaelehang a lehodimo.

Dintla di pedi tse habilweng tekanyetsong ya temo; ya pele, tekanyetso ke motheho wa moraloo wa temo le boleng ba yona, mme tabeng ya bobedi ke ho thusa sehwai ho sebedisa mekgwa e ka thusang hore se kgotsofatsa dithhoko tsa mebaraka, e leng ho ka se fang tjhai e phahameng matseteng a sona. Ditekanyetso di bohlokwa kgwebong ka ha di ka ba tataiso e lebisang phaelong ya tjhelete. Di thusa ha ho hlophiswa disetamente; mona motho o kgona ho fetola merero kapa mekgwa e meng e ka thusang ho ntlatatsa maemo ka mokgwa o betere ho feta e ntseng e sebediswa. Di boetse di thusa haholo tlhophollong ya kgwebo.

Melemo ya tekanyetso

Ho teng melemo e mengata ya tekanyetso:

- Sehwai se na le moo se qalang teng ho lekanyetsa moraloo wa sona wa pele, e leng taba e se nolofaletsang tshebediso ya mokgwa o motjha.
- Sehwai se ka hlokomela tshenyo efe kapa efe e ka bang teng temong ya sona.
- Sehwai se kgona ho etsa papiso ho ya ka di-receipts, ditshenyehelo le dikuno tsa sona polasing.
- Tekanyetso e tsebisa sehwai ka dithhoko tsa ditjhelete kapa tsona dithhoko tsa makeno a tjhelete.

- Ke tataiso e lebisang tshebedisong e hlwahlwya ya ditjhelete mabapi le mehlodi eo sehwai se nang le yona, e leng e tla thusa ho fihlella sepheo sa sona.
- E thusa sehwai ho etsa ditekanyetso tsa mehlodi ya sona, e kang mosebetsi le tjhelete.
- Ke motheho o motle mabapi le ntlatatsa ya nako e tlang polasing hammoho le tekanyetso ya dinako tse itseng.
- Sehwai se ka itokisetsa e sa le pele tshebetso e ntle ya polasi hammoho le ho hlahloba tshebetso ya mosebetsi hore e tla atleha kapa tjhe.
- Sehwai se ka tseba mathata ha bonolo le ho a lokisa nako e sa le teng.

Ho hlokahala dintho tse tharo tsa ho bokeletsa tekanyetso; ya pele, ditekanyetso tsa tse kennwang mobung le tse tla tswa mobung, ya bobedi, ditjeho tse tsitsitseng le tse sa tsitsang hakaalo, mme ya boraro ke dintho tse fetohang tse amang tjhelete e tla sebediswa. Tsena di keneyletsa ditshenyehelo tsa kgwedi le kgwedi, ditshenyehelo tsa tshohanyetso, tjhelete efe kapa efe ya poloko, mohlala, matole a yunibesithi, tsa boithabiso, moputso wa hao ka bowena, ditshenyehelo tsa matsatsi a phomolo hammoho le ditshenyehelo tse ding tsa nako e tlang.

Ditshenyehelo kaofela, ntho e nngwe le e nngwe e tla hlokahala nakong ya selemo ke yona tekanyetso ya polasi. Batho ba hloka ditekanyetso ka mabaka a fapaneng: Ho simolla ka mosebetsi wa polasi, moraloo wa Selemo se Setjha, diphetho tse nyane tshebetsong, jwalo ka katoloso ya yunita kapa ho kennwa ha metjhine e metjha kapa phetho e kgolo tshebetsong.

Potso jwale ke hore na motho o bokeletsa jwang tekanyetso ya polasi. Sebaka se setle sa ho simolla ke direkoto tsa nako e fetileng haeba di le teng, mme nako e ntle ka ho fetisia e tla ba moraloo wa sehla se setjha. Qala ka ho sheba tjhelete eo ka kakaretso e tla sebediswa nakong ya selemo; iphe nako ya ho tiisa hore palo ena e nepahets. Haeba direkoto di le siyo, keletso ke hore ho ngo-iwe fatshe tekanyetso e itseng, empa o boloke direkoto mabapi le selemo se tlang, hore o kgone

ho fetofetola mona le mane. Mefuta e fapaneng ya ditekanyetso ke ena e latelang:

Tekanyetso ya tjhelete e kenang/phallang

Tekanyetso ya tjhelete e phallang ke kakaretso ya ho kena le ho tswa ha tjhelete mabapi le nako e itseng. Sepheo mona ke ho etsa tekanyetso ya bongata le nako ya dithhoko tsa kadimo tsa nako e tlang, moo ho tla bonahala bokgoni ba polasi ba ho ho lefa dikoloto tsa yona ka nako tse behilweng. Tekanyetso ya ho phalla ha tjhelete e bontsha tjhebelopele ya tjhelete e tla ba teng, e tla kennwa bankeng nakong e tlang, le e tla nne e tswe akhaontong ya kgwebo, e leng ya akhaonto ya tjheke le ya dipolokelo.

Ditekanyetso tse sa phethahalang

Tekanyetso e sa phethahalang ke ya moraloo le ho etsa diqeto, e sebediswang ho bapisa ditjeho le menyetla ya tse ding tse ka nnang tsa sebediswa e le tse shebaneng le kgwebo ya temo. Tsepamiso mona e shebane feela le diphetho tjheleteng e kenang le ya ditshenyehelo tse tla ba teng ka ho sebedisa mokgwa o mong o itseng. Ditekanyetso tse sa phethahalang di sebediswa ka mabaka a latelang:

- Ha ho sebediswa mokgwa o motjha wa theknoloji;
- Ha ho hirwa mosebetsi o tlwaelehileng;
- Ha ho hirwa metjhine bakeng sa ho e reka;
- Ha ho ntlatatsa mekgwa ya tlhahiso; le
- Ha ho etswa dintlatatso tse kgolo.

Tekanyetso ya polasi kaofela

Tekanyetso ya polasi kaofela ke kakaretso ya mehlodi e leng teng, mmoho le mofuta o rerilweng le boholo ba tlhahiso ya polasi tlasa tsamaiso ya molemi. E etswa ho keneyletsa ditjehelo tse lebel-letsweng, lekgetho le molemo wa mosebetsi ka mong oo e leng karolo ya kgwebo yohle ya polasi. Sepheo sa sehlooho sa tekanyetso ena ke ho hlopholla phetho e kgolo e ka nnang ya ama mesebetsi e meng ya polasi. Tekanyetso ya polasi kaofela ka tlwaelo e sebediswa mabapi le ho nka polasi e ntjha, moo ho eketswang polasi ka e seng

Bahlophisi

GRAIN SA: BLOEMFONTEIN

46 Louw Wepener Street
1st Floor
Dan Pienaar
Bloemfontein
9301
► 08600 47246 ◀
► Fax: 051 430 7574 ◀ www.grainsa.co.za

MOHLOPHISI YA KA SEHLOHONG

Jane McPherson
► 082 854 7171 ◀ jane@grainsa.co.za

MOHLOPHISI WA PHATLALATSO

Liana Stroebel
► 084 264 1422 ◀ liana@grainsa.co.za

MORALO, TLHOPHISO LE HO PRINTA Infoworks

► 018 468 2716 ◀ www.infoworks.biz

PULA/IMVULA E FUMANEHA KA DIPUO TSE LATELANG:

Sesotho,
English, Afrikaans, Setswana,
Sesotho sa Leboa, Sezulu le Seqhotsa.

Lenaneo la Grain SA la Ntshetsopele ya Molemi

BAHOKAHANYI BA NTSHETSOPELE

Johan Kriel
Foreisetata (Ladybrand)
► 079 497 4294 ◀ johank@grainsa.co.za
► Ofisi: 051 924 1099 ◀ Dimakatso Nyambose

Jerry Mthombothi

Mpumalanga (Nelspruit)
► 084 604 0549 ◀ jerry@grainsa.co.za
► Ofisi: 013 755 4575 ◀ Emelda Mogane

Jurie Mertz

Mpumalanga/KwaZulu-Natal (Louwsburg)
► 082 354 5749 ◀ jurie@grainsa.co.za
► Ofisi: 034 907 5040 ◀ Sydwell Nkosi

Graeme Engelbrecht

KwaZulu-Natal (Dundee)
► 082 650 9315 ◀ dundee@grainsa.co.za
► Ofisi: 012 816 8069 ◀ Nkosinathi Mazibuko

Luke Collier

Eastern Cape (Kokstad)
► 083 730 9408 ◀ goshenfarming@gmail.com
► Ofisi: 039 727 5749 ◀ Luthando Diko

Liana Stroebel

Western Cape (Paarl)
► 084 264 1422 ◀ liana@grainsa.co.za
► Ofisi: 012 816 8057 ◀ Hailey Ehrenreich

Du Toit van der Westhuizen

North West (Lichtenburg)
► 082 877 6749 ◀ duottoit@grainsa.co.za
► Ofisi: 012 816 8038 ◀ Lebo Mogatlanyane

Sinelizwi Fakade

Mthatha
► 071 519 4192 ◀ sinelizwifakade@grainsa.co.za
► Ofisi: 012 816 8077 ◀ Cwayita Mpotyi

Articles written by independent writers are
the views of the writer and not of Grain SA.

10 Ditshekamelo tsa 2017/2018 tsa mebaraka ya koro

1,8 hekthara ka nngwe. Ka Lehlohonolo, tlhahiso masimong a nosetso a Kaapa Leoya e eketsehile ka diperesente tse 17 ho ya ditoneng tse 311 600 dikunong tse phahameng. Ka baka la maemo a matle, tlhahiso Foreisetata e eketsehile ho fihla ditoneng tse 328 000.

Tshebediso le kgwebo

Tshebediso ya koro Afrika Borwa e eketsehile ka kakaretso ka palohare ya peresente e le nngwe ka selemo dilemong tse leshome tse fetileng. Tlhoko ya koro nakong ya selemo sa mmaraka sa 2017/2018 e shebelwa pele ditoneng tsa dimilione tse 3,27. Koro le dihlahiswa tsa koro thomellong ya tse kenang ka hara naha selemong sa 2017/2018 ke ditone tsa dimilione tse 2, ka baka la phokotseho tlhahisong ho la Kaapa Bophirimela. Mabapi le sehla sa jwale, ke ditone tsa dimilione tse 1,6 tse seng di romelletswe ka hara naha. Afrika Borwa e sebetsa jwalo ka seemamahareng sa dijothollo tse kenang le tse tswang mabapi le mafatshe a haufi a Afrika e

ka Borwa, ka baka lena, koro le dihlahiswa tsa koro tse romellwang ka ntle di lebelletswe ho etsa ditone tse ka bang dikete tse lekgolo (100 000).

Diporeisi tsa koro ya selehae

Dintla tse pedi di ama ditheko tsa koro ya selehae, e leng boleng ba ranta kgahlanong le dolara le ditheko tsa matjhaba. Ranta e hlokile botsitso dikgweding tse mmalwa tse fetileng ha ditheko tsa matjhaba le tsona di ile tsa fumana tshehetso e itseing. **Kerafo ya 1** e bontsha ditheko tsa koro ya selehae papisong le tsa mabopong a Jeremanle le tsa ka hara naha tsa thomello ka hare. Boholo ba tse kenang di etswa ka ntle di nkilwe dinaheng tsa EU le tsa Black Sea, e leng hore ditheko tsa selehae di dumellana haholoholo le ditheko tsa mehlodi ena.

**Ditaba tsena re di kumelwa ke Ikageng
Maluleke, Moikonomi e Monyane, Grain SA.
Ho fumana lesedi le batsi, romella emeile ho
Ikageng@grainsa.co.za.**

Tekanyetso le tswelopele: Tseba moo tjhelete ya hao e yang teng

e ntse e le teng kapa moo ho nkuwang mosebetsi tsummoho polasing e ntseng e le teng.

Tekanyetso ya mosebetsi

E supa ditekanyetso tsa tjhelete e kenang, ditjeho le phaello tse amanang le tlhahiso ya tse ding tse ikgethileng tsa temo. Tekanyetso ena e bopilwe ho ya ka mokgwa wa tlhahiso, ho ya ka yunit (mohlala, poone hekthara ka nngwe). Mosebetsi ka mong wa polasi o hloka tekanyetso. Tekanyetso ya mosebetsi e sebedisetswa mabaka a latelang:

- Kabo ya tjhelete e kenang ya mosebetsi;
- Lethathamo la tse kenngwang mobung le mekgwa ya tlhahiso, e leng tse hlokwang ke mosebetsi;
- E thusa ho fumana boleng ba mesebetsi ya polasi;
- Tekanyetso ya melemo le ditjeho mabapi le diphetohlo tse kgolo mekgweng ya tlhahiso;
- Ho fana ka motheho wa moraloo kaofela wa polasi; le
- Ho fana ka tshehetso kopong ya ho dumellwa sekoloto.

Ditekanyetso tsa polasi di tshwanetse ho etswa le ho fetolwa selemo le selemo, ka ha ditshenyehelo di ka nna tsa fetoha. Ho ka nna ha etsahala hore tekanyetso e ba kgolo ho feta tjhelete kaofela e kenang (tjhelete kaofela e kenang pele ho ditshenyehelo). O se ke wa kgathala matla ha

hona ho etsahala, hobane tekanyetso ke sona sepheo sa hao, se ka nnang sa nka dilemo pele o se fihiella.

Ho kopana le tekanyetso ena ho ka nna ha hloka ho etsa dintlo ka mekgwa e fapaneng, jwalo ka ho sebedisa katamelo e fapaneng temong; mohlala, ho arohanya mesebetsi ya temo. Temo ke mosebetsi wa ho tshireletsa ditjhelete hara tse ding, mme motho o tshwanetse ho tseba se bolelwang ke hona, hore o be le tiisetso ya nako e telele temong.

Mehlodi e sebedisitsweng

- Morgan, K.L., Callan, P.L., Mark, A., Niewolny, K., Narte, T.J., Scott, K.H. and Hilleary, J., 2016. *Farm Financial Risk Management Series. Part III, Introduction to Farm Planning Budgets for New and Beginning Farmers*.
- Roth, S. and Hyde, J., 2002. *Partial budgeting for agricultural businesses*. University Park, PA: Penn State University. CAT UA366, 7.
- Jobes, R., 1994. *Budgets: Their use in farm management*. OSU extension facts (USA).

**Ditaba tsena re di kumelwa ke Ikageng
Maluleke, Moikonomi e Monyane, Grain SA.
Ho fumana lesedi le batsi, romella emeile ho
Ikageng@grainsa.co.za.**

